

بسم الله الرحمن الرحيم

«نقش رسانه در استحکام و تزلزل خانواده»

استاد راهنما:
سرکار خانم زهرا مهدوی فخر

نویسندگان :

فاطمه نخست
شقایق شوشتری نژاد

«حوزه علمیه حضرت فاطمه معصومه سلام الله»
استان خوزستان

۱۴۰۳

چکیده

با توجه به اینکه رسانه می‌تواند به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر همه افراد جامعه تأثیر بگذارد، اما تأثیر مهم آن از طریق تأثیرگذاری بر نهادهایی مانند خانواده است. رسانه‌ها ابزارهای مختلفی در زمینه برنامه‌سازی دارند و می‌توانند مفاهیم را در قالب‌های متنوع و جذاب به مخاطب ارائه دهند. تأثیر رسانه‌ها از دو جهت قابل‌مشاهده است: نتایج مثبت مانند افزایش سطح آگاهی اعضای خانواده در زمینه‌های مختلف از جمله مسائل جسمی و روحی و بهبود رفتار فردی و جمعی و نتایج منفی مانند افزایش خشونت، طلاق و جرائم اجتماعی در خانواده. رسانه‌ها می‌توانند بر مسائلی مانند فرزند پروری و چالش‌های درون خانواده تأثیر بگذارند و بررسی نتایج رسانه‌ها در هر یک از این موارد می‌تواند بینش روشنی از وضعیت و عملکرد آن نشان دهد. از آنجاکه الگوسازی رسانه برای والدین و فرزندان امری بدیهی است و تجربیات فراوانی این موضوع را به اثبات رسانده عملکرد رسانه در قالب طرح الگوهای موفق ضمن تقویت باورهای درست و تصحیح نگرش‌های نادرست منجر به تغییر رفتار به‌عنوان هدف غایی آموزش خواهد گردید. در این مقاله ابتدا به نقش رسانه می‌پردازیم، و سپس اثرات مثبت و منفی آن در انسجام و تزلزل خانواده را موردبررسی قرار می‌دهیم.

کلیدواژه: انسجام خانواده، رسانه، تزلزل خانواده، سواد رسانه

مقدمه

در دنیای امروز رسانه‌ها نقش مهمی در انتقال اطلاعات، ایجاد آگاهی و تقویت پایه‌های اعتقادی و ارزشی جامعه ایفا می‌کنند. رسانه به همان اندازه که در پیوند خانواده به‌عنوان اصیل‌ترین پایه زندگی اجتماعی و جلوگیری از فروپاشی آن مؤثر است، به همان اندازه در تضعیف آن نقش دارد و استفاده نابجا از آن می‌تواند تهدیدی جدی برای وحدت خانواده باشد. اثرگذاری رسانه بر نهاد خانواده از جهات مختلف حائز اهمیت بوده و حضرت امام خمینی(ره) در این مورد می‌فرمایند: «رسانه خوب و مفید می‌تواند حکم یک دانشگاه را برای اعضای خانواده

داشته باشد»¹.

بنابراین باید اذعان داشت که رسانه‌های جمعی به‌ویژه رادیو و تلویزیون یکی از عوامل اصلی و یکی از مؤثرترین و کارآمدترین ابزار تحکیم خانواده است و همین‌طور به رشد و رفاه اعضای خانواده و پایه‌گذاری این بخش مهم جامعه کمک می‌کند. و برنامه‌ای برای هدایت رسانه‌ها و استفاده درست از کار آن‌ها در جهت تأمین مصالح جامعه و رفع نیازهای خانواده ضروری می‌باشد. لذا در این راه، رسانه بهترین و ارجح‌ترین ابزاری هست که با الگو قرار دادن شیوه صحیح زندگی، سعی در ایجاد مصونیت و حفظ و تقویت قداست خانواده و به حداقل رساندن خطرات آن را باید داشته باشد و وظایف و مسئولیت‌هایی در این زمینه دارد.

این مقاله با بررسی نقش و اثر رسانه در انسجام خانواده و مشکلات رسانه‌ای که باعث تزلزل در خانواده می‌شود و قصد دارد میزان تأثیرگذاری مثبت و منفی رسانه‌ها بر خانواده‌ها را ارزیابی کند. اهمیت و ضرورت این پژوهش بنا به مسائل ذکرشده در تأثیرگذاری رسانه‌ها بر انسجام و تزلزل یک خانواده به‌عنوان رکن اصلی جامعه می‌باشد. سوالی که در این تحقیق مدنظر می‌باشد این است که چگونه یک رسانه باعث ایجاد استحکام و یا تزلزل در خانواده میشود و چه باید کرد که از این امر جلوگیری شود.

تحقیقات مشابه در این زمینه توسط افرادی انجام‌گرفته است که ازجمله آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- کتاب «سواد رسانه‌ای و خانواده» اثر معصومه نصیری که در آن به تحلیل و ارزیابی سواد رسانه‌ای و استفاده از رسانه برای آموزش کودکان پرداخته است و همچنین خلاصه‌ای از آنچه در حوزه سواد رسانه‌ای نیاز تکتک افراد جامعه برای کسب مهارت‌های مواجه با محتوای تولیدشده از سوی رسانه‌هاست، می‌باشد.
- کتاب «نقش رسانه‌های نوین در خانواده و جامعه» نویسندگان: فاطمه نظری و سارا بازوی بودند که به بررسی نقش رسانه‌های مجازی پرداخته‌شده است.
- تحقیقی با عنوان رسانه و تحکیم خانواده توسط منصوره حسینی منش باهدف بررسی ارتباط بین رسانه و خانواده انجام‌شده است.

لذا لازم به ذکر است که موضوعاتی همچون سواد رسانه‌ای و نقش و اهمیت رسانه در تمام این کتب و تحقیقات گفته‌شده است اما برنامه‌ای مدون جهت هدایتگری مثبت رسانه برای انسجام خانواده به‌طور مستقیم کمتر ذکرشده است و به همین دلیل اهمیت این پژوهش را روشن می‌شود.

¹. صحیفه امام، ج ۲، ص ۱۱۲.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱ رسانه

رسانه های جمعی یا عمومی و به تعبیر دیگر وسایل ارتباط جمعی اصطلاح فارسی شده واژه لاتین Medium است که جمع آن Media میباشد و منظور از آن دسته ای از وسایل هستند که مورد توجه تعداد کثیری میباشد و از تمدنهای جدید بوجود آمده اند.¹

رسانه، در لغت از اسم مصدر رسانیدن و به معنای وسیله رسانیدن است.² در فرهنگ معین هر وسیله انتقال، رسانه نامیده میشود.³، در فرهنگ عمید هر وسیله ای که مطلب یا خبری را به اطلاع مردم میرساند، مانند رادیو تلویزیون و روزنامه ها رسانه گفته شده است⁴، در فرهنگ اندیشه نو رسانه به عنوان اصطلاحی کلی برای اشاره به سیستم یا دستگاههای انتقال اطلاعات یا سرگرمی به کار برده میشود؛ مانند، روزنامه، رادیو، تلویزیون فیلم و...⁵

رسانه ها در فرهنگ الفبایی قیاسی زبان فارسی به عنوان مجموع ابزارها و روشهایی که برای ارتباط اجتماعی و شخصی به کار میروند.⁶

1. ملیسا هارت، سواد رسانه‌ای، ص ۳۲.

2. علی اکبر دهخدا، فرهنگ دهخدا.

3. محمد معین، فرهنگ معین.

4. حسن عمید، فرهنگ عمید.

5. آلن بولک، فرهنگ اندیشه نو، ص ۲۵۴.

6. همان.

در یک تعریفی، دیگر رسانه وسیله ای است برای نقل و انتقال اطلاعات، ایده ها و افکار افراد یا جامعه؛ رسانه یک واسطه عینی و عملی در فرایند برقراری ارتباط است و دو نوع کارکرد آشکار و پنهان برای آن وجود دارد که کارکرد آشکار آن یعنی این که رسانه محل برخورد پیام و گیرنده پیام است؛ اما کارکرد پنهان رسانه یعنی برقرار کننده جریان ارتباط و پیام رسانی.¹

رسانه، در مفهوم ارتباطی آن، عاملی است که میتواند پیامی را به مخاطب انتقال دهد. در واقع رسانه ها یا وسایل ارتباط همگانی کارشان پیام رسانی است.²

۱-۲ خانواده

خانواده در لغت به معنای مجموعه افراد دارای پیوند سببی یا نسبی که در زیر یک سقف زندگی می کنند.³ خانواده، اولین نهاد اجتماعی و کوچکترین واحد تشکیل دهنده جامعه است و شامل پدر، مادر و فرزندان می شود. خانواده نهاد مقدسی است که در ساختار جامعه مهمترین رکن به حساب می آید تحکیم خانواده زمینه ساز استحکام اجتماع است خانواده مرکز نشر و انتقال فرهنگ است خانواده چشمه جوشانی است که فضائل و کمالات انسانی از آنجا به جامعه سرازیر می شود و و بالاخره اینکه نسل های شایسته و برومند، دانشمندان و متفکرین، همه از خانواده های اصیل برخاسته اند.⁴

۲- انواع رسانه

با توجه به گسترش روزافزون فناوری در دنیا، تعدد رسانه ها مداوماً رو به گسترش است که در دسته بندی و گروه های گوناگونی قرار می گیرند که از جمله می توان به گروه های زیر اشاره کرد:

- ۱- رسانه های نوشتاری مانند مطبوعات، کتاب و مجلات.
- ۲- رسانه های شنیداری مانند رادیو.
- ۳- رسانه های دیداری مانند تلویزیون، سینما، اینترنت.

¹ .الن بولک، فرهنگ اندیشه نو، ص ۲۶۱.

² . محمد مهدی بهداروند، نقش رسانه ها در تغییر تفکرات جوامع بشری، ص ۵۶.

³ . دکتر محمد معین، فرهنگ معین،

⁴ . مجید رشیدپور، مدیریت خانواده، ص ۳۵۵.

فرزندان غافل می شوند فرزندان هم این رفتار را یاد می گیرند. در این زمان سردی و فاصله بین اعضای خانواده حکم فرما شده و نارضایتی افراد را به همراه دارد.¹

۳-۲-۲- جذب شدن به ارزش های بیگانه و عدم بلوغ

اینترنت بستری گسترده بوده که در آن افراد می توانند تعاملاتی گسترده و وسیع داشته باشند از این رو افراد حذف ارزش های بیگانه می شوند و مصرف گرایی و روابط آزاد و تنوع طلبی و ... در افراد رواج پیدا می کند. این ارزش ها بیشتر از همه گروه نوجوان را به خود جذب می کنند. نوجوانان که هنوز هویت تثبیت شده ای ندارند توسط این ارزش ها سردرگم خواهند شد.²

۳-۲-۳- آسیب های جسمانی

استفاده زیاد از فضای مجازی آسیب های جسمانی زیادی را به همراه دارد. قطعا یک جا نشستن و ستون فقرات فشار زیادی وارد می کند و پایین نگه داشتن سر برای مدت طولانی به گردن و ستون فقرات آسیب های جدی را وارد می کند. این بیماری روز به روز هم بیشتر می شود. نگاه کردن زیاد در گوشی و تبلت خصوصا در شب مشکلات بینایی را برای انسان به همراه دارد و باعث شب کوری و ضعیف شدن چشم هم می شود.³ وقتی فعالیت ندارید و مدام در حال خوردن و کار با فضای مجازی هستید کم کم وزن شما بیشتر خواهد شد و چاقی عوارض زیادی چون دیابت و چربی خون برای شما به همراه دارد. زمانی که گوشی را برای تایم طولانی در دست می گیرید پوست دست ملتهب شده و انگشتان و تاندون ها خسته و به مرور زمان ضعیف می شوند. این مشکلات جسمانی روز به روز بیشتر می شوند و سلامت شما را تهدید می کنند.⁴

۳-۲-۳- آسیب روانی

1. هادی خانیکی، فضای سایبری و شبکه های اجتماعی، ص ۴۹.

2. همان.

3. حسین حسینی دو فضایی شدن آسیب ها و ناهنجاری های فضای مجازی، ص ۱۵۴.

4. همان.

در کنار آسیب های جسمانی فضای مجازی آسیب های روحی و روانی هم به همراه دارد. در خانه ماندن و کار زیاد با گوشی افسردگی را به همراه دارد. در این زمان شما مدام خود را با دیگران مقایسه می کنید و از زن کی خود ناراضی خواهید بود. استرس و اضطراب شما زیاد می شود که از نظر جسمی هم سلامت شما را به خطر می اندازد. اعتیاد به اینترنت در کودکان و نوجوانان زیاد بوده و آنها در اینترنت پرخاشگری و رفتار نادرست را یاد می گیرند.¹ اعتیاد به نفس کاذب و خود شیفتگی از دیگر آسیب های روحی استفاده از فضای مجازی است. وقتی سرگرم فضای مجازی می شوید تایم خواب شما به هم میریزد و بی خوابی بدن شما را مختل خواهد کرد.²

۳-۲-۴- اعتیاد اینترنتی و انزوا طلبی

سرگرمی بیش از حد با فضای مجازی افراد را معتاد به اینترنت کرده و انزوا طلبی و افسردگی آنها را به همراه دارد. وابستگی به فضای مجازی باعث شده تا افراد نتوانند تایم آزاد در روز داشته باشند که در این صورت زندگی عادی آنها مختل خواهد شد. آنها کم کم از اجتماع فاصله می گیرند و به سمت گوشه گیری و افسردگی می روند.³

راهکارهای پیشگیری و کاهش آسیب های اجتماعی

1. تشویق فرزندان و ایجاد جذابیت در نوجوانان جهت شرکت در فعالیت های اجتماعی در دنیای واقعی و تقویت این گونه رفتارها توسط والدین.
2. وقت گذاشتن برای گفت و گو در خانواده و برگزاری به صورت جلسات خانگی و هفتگی در خانواده.
3. گذراندن اوقات بیشتر اعضای خانواده با یکدیگر در فضای بیرون از خانه به طوری که زوجین و فرزندان از نظر عاطفی و روانی، احساس خلأ نکنند و جهت جبران این کمبود به فضای مجازی پناه ببرند.⁴

1. داوود ستار زاده بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد به اینترنت و پیامدهای آن، ص ۳۵.

2. معصومه نصیری، سواد رسانه ای و خانواده، ص ۶۵.

3. ملیسا هارت، سواد رسانه ای، ص ۵۰.

4. غلامرضا شاه محمدی، راهبردهایی برای پیشگیری وضعی از آسیب های فضای مجازی، ص ۷۸.

4. والدین باید تا حدودی به فناوری‌های روز دنیا مسلط بوده و نسبت به شیوه‌های جدید ارتباط فرزندان خود، تهدیدات و آسیب‌های ناشی از اینترنت و فضای مجازی آگاهی و شناخت کافی و لازم را داشته باشند تا از انجام بسیاری از جرایم و ارتباطات پنهانی جلوگیری به عمل آید.

5. استفاده از آموزه‌های دینی از جمله امر به معروف و نهی از منکر به عنوان نوعی کنترل اجتماعی توسط هر شخص.

6. هنجارسازی‌های مثبت و آموزش فرهنگ استفاده از اینترنت و فضای مجازی به فرزندان‌مان در خانواده.

7. لازم به ذکر است در زمینه استفاده از فناوری‌های نوین برخورد مقابله‌های قهری چاره کار نیست و نیاز به فرهنگ‌سازی دارد و نحوه استفاده مناسب و صحیح از فضای مجازی به کاربران در گروه‌های مختلف سنی آموزش داده شود.¹

نتیجه‌گیری

در پایان چنین میتوان پیشنهاد داد و جمع‌بندی کرد که:

- 1- رسانه زمانی سبب انسجام خانواده می‌شود که با تصویرسازی و آگاهسازی جوانان را یاری کند.
- 2- جهت استفاده درست از رسانه برنامه‌های پی‌درپی روانشناسی مشاوره در خصوص شناخت جنس مخالف، خصوصیات و علائق آن‌ها اهمیت دارد.
- 3- نزدیکی و نظارت والدین آموزش‌دیده کمک شایانی در استفاده مناسب از رسانه می‌کند.
- 4- لازم به ذکر است که در رسانه جای برنامه‌های آموزش خانواده درباره شناخت، ازدواج و همسر داری به‌صورت کاملاً علمی، واضح و کاربردی کاملاً خالی است.
- 5- برای نوجوانان، آشنایی ارتباط با جنس مخالف، دوران بلوغ، پیامدها و استفاده از رسانه‌ها بسیار حیاتی است. به همین دلیل، برنامه‌ها و اطلاع‌رسانی مناسب در این زمینه‌ها ضروری است.

¹ . یوتا هایدن، سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی؛ تناقض‌ها و بحران‌ها، ص ۹۵.

منابع

- ۱- بهداروند، محمد مهدی. «نقش رسانه‌ها در تغییر تفکرات جوامع بشري»، شمیم یاس ، پیش شماره ۱۱ ، ۱۳۸۵ ه.ش.
- ۲- بی‌لی، راس، برادبنت، لین، پالینگر، «به کودکان کمک کنید تا موفق شود»، ترجمه: شیرین سلیمی، اکبر روحی، نشر خورشید هدایت، ۱۳۶۵ ه.ش.
- ۳- چلبی، مسعود، جامعه شناس نظم، تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی، تهران، نشر نی ، ۱۳۷۵.
- ۴- خانیکی، هادی، بابایی، محمود، فضای سایبری و شبکه های اجتماعی مفهوم و کارکردها، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات جامعه اطلاعاتی، ۱۳۹۰ ه.ش.
- ۵- دادگران، سید محمد، مبانی ارتباط جمعی، تهران، نشر مروارید و فیروزه، چاپ هشتم ، ۱۳۸۴ ه.ش.
- ۶- دو آبرو ، بلین ها ، آموزش سواد رسانه‌ای، ترجمه: حسین بصیریان جهرمی، انتشارات فرهنگ و هنر و ارتباطات، ۱۴۰۱ ه.ش.
- ۷- رابرتسون ، بال ، درآمدی بر جامعه (با تأکید بر نظریه های کارکرد گرایی، ستیز و کنش متقابل نمادی)، ترجمه حسین بهروان، چاپ دوم، مشهد، نشر آستان قدس رضوی، ۱۳۷۴ ه.ش
- ۸- ستار زاده، داوود، بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد به اینترنت و پیامدهای آن، سالنامه ۱۴ شماره تخصصی علوم اجتماعی، ۱۳۹۲.
- ۹- شاه محمدی، غلامرضا، راهبردهایی برای پیشگیری وضعی از آسیب های فضای مجازی، فصلنامه ی مطالعات راهبردی ناجا. ۱۳۹۵.
- ۱۰- شیخی، سمیرا ، سعادت مند ، نیره السادات ، بررسی نقش رسانه در استحکام و آموزش خانواده و مقابله با تأثیرات منفی آن ، ۱۳۹۹.
- ۱۱- صادقیان ، عفت ، تأثیر اینترنت بر کودکان و نوجوانان مجله الکترونیکی نما. شماره 1 . حسین حسینی دو فضایی شدن آسیب ها و ناهنجاری های فضای مجازی: مطالعه تطبیقی سیاستگذاری های بین المللی. فصلنامه تحقیقات فرهنگی. دوره پنجم. شماره اول .

۱۲-فرقانی، محمدمهدی، ارتباطات و توسعه، چهار دهه نظریه پردازی ... و امروز؟ رسانه، سال دوازدهم، شماره دوم، نشر مرکز مطالعات و توسعه رسانه ها وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۴.

۱۳-لیبی، محمد مهدی، رسانه و ناهنجاری ها در خانواده، ۱۳۷۸.

۱۴-معین، محمد؛ فرهنگ فارسی معین، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۶.

۱۵-نصیری، معصومه، «سواد رسانه‌ای و خانواده» انتشارات پشتیبان، قم، ۱۳۹۶.

۱۶-هارت، ملیسا، ترجمه: سیده فاطمه معین و مریم جعفریان. «سواد رسانه‌ای» انتشارات همشهری، تهران ۱۴۰۰.

۱۷-هایدر، یوتا، اولاف، سوندین، «سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی؛ تناقض‌ها و بحران‌ها». ترجمه دکتر لیلا نیرومند و مهدی فروتن، نشر همشهری. ۱۴۰۰.